FAN VA TA’LIM YANGILIKLARI
ILMIY-METODIK JURNAL
ISSN 3093-8694 ◆ saen.uz
2026-yil
11-son

UDK: 796.071:378.147

To‘rayev Axrorbek Tojdinovich,
Andijon davlat pedagogika instituti “Jismoniy madaniyat” kafedrasi dotsenti

BO‘LAJAK JISMONIY TARBIYA BO‘YICHA MUTAXASSISLARNING KASBIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARINI JORIY ETISH

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo‘lajak jismoniy tarbiya bo‘yicha mutaxassislarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etishning ilmiy-nazariy va metodik asoslari yoritilgan. Jismoniy tarbiya sohasida faoliyat yuritadigan mutaxassislarga qo‘yilayotgan zamonaviy kasbiy talablar, nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirish, pedagogik vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish, mashg‘ulotlarni metodik jihatdan to‘g‘ri tashkil etish hamda raqamli ta’lim vositalaridan samarali foydalanish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, muammoli ta’lim, loyihaviy yondashuv, situatsion topshiriqlar, mikroo‘qitish, videotahil va refleksiv faoliyatning bo‘lajak mutaxassislar kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishdagi imkoniyatlari ochib berilgan. Tadqiqot natijasida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik texnologiyalarni o‘zaro integratsiyalash asosida qo‘llashning metodik yo‘nalishlari asoslangan hamda ularni oliy ta’lim jarayoniga tatbiq etish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: jismoniy tarbiya, kasbiy kompetensiya, bo‘lajak mutaxassis, kompetensiyaviy yondashuv, pedagogik texnologiya, kasbiy tayyorgarlik, muammoli ta’lim, loyihaviy ta’lim, raqamli texnologiyalar, pedagogik refleksiya.

ВНЕДРЕНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО ФИЗИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ

Аннотация. В статье рассматриваются научно-теоретические и методические основы внедрения современных педагогических технологий в процесс развития профессиональных компетенций будущих специалистов по физическому воспитанию. Анализируются современные профессиональные требования к специалистам данной сферы, вопросы интеграции теоретических знаний с практической деятельностью, самостоятельного принятия решений в педагогических ситуациях, методически грамотной организации занятий и эффективного использования цифровых образовательных средств. Раскрываются возможности проблемного обучения, проектного подхода, ситуационных заданий, микрообучения, видеоанализа и рефлексивной деятельности в совершенствовании профессиональной подготовки будущих специалистов. На основе проведённого анализа обосновываются методические направления комплексного применения педагогических технологий и разрабатываются практические рекомендации по их внедрению в образовательный процесс высших учебных заведений.

Ключевые слова: физическое воспитание, профессиональная компетентность, будущий специалист, компетентностный подход, педагогические технологии, профессиональная подготовка, проблемное обучение, проектное обучение, цифровые технологии, педагогическая рефлексия.

IMPLEMENTATION OF TECHNOLOGIES FOR DEVELOPING THE PROFESSIONAL COMPETENCIES OF FUTURE PHYSICAL EDUCATION SPECIALISTS

Abstract. This article examines the theoretical and methodological foundations of introducing modern pedagogical technologies into the process of developing the professional competencies of future physical education specialists. It analyzes contemporary professional requirements in the field, including the integration of theoretical knowledge with practical activities, independent decision-making in pedagogical situations, methodologically sound organization of physical education sessions, and the effective use of digital educational tools. Particular attention is paid to the potential of problem-based learning, project-based learning, situational tasks, microteaching, video analysis, and reflective practice in improving professional preparation. Based on the theoretical analysis, methodological approaches to the integrated application of pedagogical technologies are substantiated, and practical recommendations for their implementation in higher education are proposed.

Keywords: physical education, professional competence, future specialist, competency-based approach, pedagogical technologies, professional training, problem-based learning, project-based learning, digital technologies, pedagogical reflection.

KIRISH

Bugungi ta’lim tizimida mutaxassis tayyorlash samaradorligi nafaqat talabaning muayyan fanlar bo‘yicha nazariy bilimlarni o‘zlashtirishi, balki ushbu bilimlarni kasbiy faoliyat jarayonida mustaqil, samarali va maqsadga muvofiq qo‘llay olish qobiliyati bilan belgilanmoqda. Bu talab jismoniy tarbiya sohasi uchun ham alohida ahamiyatga ega. Chunki zamonaviy jismoniy tarbiya mutaxassisining faoliyati faqat sport mashqlarini o‘rgatish, jismoniy sifatlarni rivojlantirish yoki mashg‘ulotlarni tashkil etish bilan chegaralanmaydi. Undan pedagogik vaziyatlarni to‘g‘ri baholash, shug‘ullanuvchilarning yosh, jins va individual xususiyatlarini hisobga olish, jismoniy yuklamalarni me’yorlashtirish, ta’lim jarayonini metodik jihatdan boshqarish hamda zamonaviy pedagogik va raqamli vositalardan oqilona foydalanish talab etiladi.

Jismoniy tarbiya ta’limining o‘ziga xos xususiyati nazariy bilimlar va amaliy faoliyatning uzviy bog‘liqligida namoyon bo‘ladi. Bo‘lajak mutaxassis sport mashqlarining bajarilish texnikasini bilishi bilan bir qatorda, ularni turli tayyorgarlik darajasiga ega bo‘lgan shug‘ullanuvchilarga o‘rgatish, mashg‘ulot yuklamasini to‘g‘ri belgilash, harakat faoliyatidagi xatolarni aniqlash va bartaraf etish metodikasini ham egallashi lozim. Demak, kasbiy kompetensiya nazariy bilim, amaliy ko‘nikma, metodik tayyorgarlik va pedagogik tajribaning o‘zaro uyg‘unlashgan tizimi sifatida shakllanadi.

O‘zbekiston Respublikasida oliy ta’lim tizimini rivojlantirish, ta’lim sifatini oshirish va zamonaviy mehnat bozori talablariga javob beradigan mutaxassislar tayyorlashga alohida e’tibor qaratilmoqda. Xususan, oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida ta’lim mazmunini takomillashtirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish va ta’lim jarayonining amaliy

yo‘nalishini kuchaytirish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan [1]. Jismoniy tarbiya va sport sohasini yanada rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosatida ham malakali mutaxassislar tayyorlash, aholining jismoniy faolligini oshirish va sog‘lom turmush tarzini ommalashtirish masalalari muhim o‘rin egallaydi [2].

Oliy ta’lim amaliyotida kompetensiyaviy yondashuvning kuchayishi bo‘lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarini tayyorlash mazmunini ham yangicha tashkil etishni talab qilmoqda. An’anaviy ta’limda asosiy e’tibor bilimlarni o‘zlashtirishga qaratilgan bo‘lsa, kompetensiyaviy yondashuvda ushbu bilimlarni kasbiy vaziyatlarda qo‘llash, mustaqil qaror qabul qilish, faoliyat natijalarini tahlil qilish va o‘z ustida ishlash qobiliyati ustuvor hisoblanadi. Shu sababli ta’lim jarayoniga joriy etiladigan pedagogik texnologiyalar talabaning kelajakdagi kasbiy faoliyatiga imkon qadar yaqin bo‘lishi zarur.

Ayniqsa, muammoli ta’lim, situatsion topshiriqlar, loyihaviy faoliyat, mikroo‘qitish, videotahlil va refleksiv yondashuvlardan foydalanish bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy mustaqilligi va pedagogik mahoratini rivojlantirishga xizmat qiladi. Mazkur texnologiyalar talabaning tayyor metodik ko‘rsatmalarni o‘zlashtirishi bilan cheklanib qolmasdan, ularni muayyan pedagogik sharoitga moslashtirish, o‘z faoliyatini tahlil qilish va samarali yechimlarni ishlab chiqish imkoniyatini kengaytiradi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalarning jismoniy tarbiya ta’limiga kirib kelishi mashqlar texnikasini videotasvir orqali tahlil qilish, jismoniy tayyorgarlik ko‘rsatkichlarini kuzatish, o‘quv natijalarini qayd etish va mustaqil ta’lim faoliyatini tashkil etishda yangi imkoniyatlarni yuzaga keltirmoqda. Biroq raqamli vositalardan foydalanishning o‘zi ta’lim sifatini avtomatik ravishda oshirmaydi. Ularning samaradorligi aniq pedagogik maqsadga yo‘naltirilishi va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish vazifalari bilan uyg‘unlashtirilishiga bog‘liq.

Shundan kelib chiqib, maqolaning maqsadi bo‘lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning imkoniyatlarini ilmiy-metodik jihatdan tahlil qilish, ularni oliy ta’lim jarayoniga joriy etish yo‘nalishlarini asoslash hamda kasbiy tayyorgarlik samaradorligini oshirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

MAVZU BO‘YICHA ADABIYOTLAR TAHLILI

Bo‘lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi pedagogika, jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi, kasbiy ta’lim hamda sport pedagogikasi sohalarining o‘zaro tutashgan yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur muammoning nazariy asoslarini o‘rganishda pedagogik texnologiyalar, kompetensiyaviy yondashuv, jismoniy tarbiya mutaxassisining kasbiy tayyorgarligi va amaliy faoliyatni tashkil etish masalalariga bag‘ishlangan ilmiy manbalar muhim ahamiyat kasb etadi.

N.N. Azizxo‘jayeva pedagogik texnologiyalarni ta’lim jarayonining maqsadi, mazmuni, metodlari va natijalarini o‘zaro muvofiqlashtirishga xizmat qiluvchi

yaxlit tizim sifatida talqin qiladi [3]. Ushbu yondashuvdan kelib chiqib, bo‘lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarini tayyorlashda pedagogik texnologiyalarni alohida metodlar yig‘indisi sifatida emas, balki kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan yaxlit ta’limiy tizim sifatida tashkil etish zarurligi namoyon bo‘ladi.

F.A. Kerimov sport sohasidagi ilmiy tadqiqotlar metodologiyasini yoritib, jismoniy tarbiya va sport faoliyatini o‘rganishda nazariy tahlil, pedagogik kuzatish, amaliy tajriba va natijalarni baholashning ahamiyatini asoslaydi [4]. Mazkur qarashlar bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligini rivojlantirish jarayonida amaliy faoliyat va ilmiy-metodik tahlilning o‘zaro bog‘liqligini ta’minlash zarurligini ko‘rsatadi.

L.P. Matveyev jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasida jismoniy tarbiya jarayonining qonuniyatlari, jismoniy sifatlarni rivojlantirish, mashg‘ulotlarni tashkil etish va jismoniy yuklamalarni boshqarish masalalarini keng yoritgan [5]. Ushbu nazariy qarashlar jismoniy tarbiya mutaxassisining kasbiy faoliyatida metodik bilimlar va amaliy ko‘nikmalar birligini ta’minlash uchun muhim asos hisoblanadi.

N.A. Muslimov va hammualliflarning pedagogik kompetentlik va kreativlikka bag‘ishlangan tadqiqotlarida pedagogning kasbiy kompetensiyasi, ijodiy yondashuvi va mustaqil faoliyatini rivojlantirish masalalari yoritilgan [6]. Bu qarashlar bo‘lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarida nafaqat metodik bilimlarni, balki nostandart pedagogik vaziyatlarda ijodiy va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini shakllantirish zarurligini ko‘rsatadi.

R.S. Salomov jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyatiga oid tadqiqotlarida mashg‘ulotlarni rejalashtirish, jismoniy yuklamalarni me’yorlashtirish va jismoniy sifatlarni rivojlantirishning metodik asoslarini yoritadi [7]. J.K. Xolodov va V.S. Kuznetsov esa jismoniy tarbiya va sport metodikasining nazariy-amaliy jihatlarini tahlil qilib, mutaxassis tayyorgarligida mashg‘ulotlarni ilmiy asosda tashkil etish va pedagogik nazoratning ahamiyatini ta’kidlaydilar [8].

Xalqaro miqyosda ham jismoniy tarbiya ta’limining sifatini oshirish, mutaxassislarning metodik tayyorgarligini takomillashtirish va jismoniy faollikni ta’lim jarayoniga integratsiyalash masalalariga alohida e’tibor qaratilmoqda. UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan “Quality Physical Education: Guidelines for Policy-Makers” hujjatida sifatli jismoniy tarbiya ta’limining asosiy tamoyillari, o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi, ta’lim muhitini tashkil etish va inklyuziv yondashuvning ahamiyati ko‘rsatib berilgan [9]. Jahon sog‘liqni saqlash tashkilotining jismoniy faollik va kamharakatlilik bo‘yicha tavsiyalarida esa jismoniy faollikni sog‘liqni saqlash va mustahkamlashning muhim omili sifatida tashkil etish zarurligi asoslangan [10].

Yuqoridagi adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, bo‘lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda nazariy-metodik bilimlar, amaliy tayyorgarlik, pedagogik kreativlik, raqamli savodxonlik va refleksiv

faoliyat muhim o‘rin tutadi. Biroq mazkur yo‘nalishlarni o‘zaro integratsiyalash asosida yagona kasbiy tayyorgarlik tizimiga birlashtirish, pedagogik texnologiyalarning izchil qo‘llanilishini ta’minlash va ularning natijalarini baholash masalalari yanada takomillashtirilishi lozim. Ushbu maqolada aynan shu masalaga e’tibor qaratilib, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish jarayoniga tizimli joriy etishning metodik yo‘nalishlari asoslanadi.

METODOLOGIYA

Tadqiqotning metodologik asosini kompetensiyaviy, tizimli, faoliyatga yo‘naltirilgan va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar tashkil etadi. Kompetensiyaviy yondashuv bo‘lajak mutaxassisning egallagan bilim va ko‘nikmalarini kasbiy faoliyatda qo‘llash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qilsa, tizimli yondashuv kasbiy tayyorgarlikning maqsadi, mazmuni, metodlari va natijalarini o‘zaro bog‘liq holda tashkil etishni nazarda tutadi. Faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv talabaning mustaqil amaliy faoliyatini kuchaytirishga, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv esa uning individual imkoniyatlari, qiziqishlari va kasbiy ehtiyojlarini hisobga olishga qaratiladi.

Tadqiqotda ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, pedagogik modellashtirish va metodik loyihalash usullaridan foydalanildi. Ushbu metodlar asosida bo‘lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarining kasbiy faoliyatiga qo‘yiladigan talablar o‘rganildi, kasbiy kompetensiyalarning tarkibiy yo‘nalishlari aniqlandi hamda ularni rivojlantirishga xizmat qiluvchi zamonaviy pedagogik texnologiyalar tizimlashtirildi.

Bo‘lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarining kasbiy kompetensiyalarini mazmunan bir nechta o‘zaro bog‘liq tarkibiy yo‘nalishlar asosida rivojlantirish maqsadga muvofiq. Jumladan, nazariy-metodik kompetensiya jismoniy tarbiya nazariyasi, sport mashqlari metodikasi, jismoniy yuklamalarni me’yorlashtirish va mashg‘ulotlarni rejalashtirishga oid bilimlarni qamrab oladi. Amaliy-faoliyat kompetensiyasi harakat mashqlarini namoyish etish, o‘rgatish, mashg‘ulotlarni tashkil etish va jismoniy tayyorgarlikni nazorat qilish ko‘nikmalarida namoyon bo‘ladi. Kommunikativ-tashkiliy kompetensiya shug‘ullanuvchilar bilan samarali muloqot qilish, guruhni boshqarish va hamkorlik muhitini yaratish qobiliyatini ifodalaydi. Diagnostik-tahliliy kompetensiya jismoniy tayyorgarlik holatini baholash, natijalarni tahlil qilish va tegishli metodik qarorlar qabul qilish bilan bog‘liq. Raqamli-axborot kompetensiyasi esa zamonaviy axborot vositalaridan kasbiy faoliyatda maqsadga muvofiq foydalanishni nazarda tutadi. Refleksiv kompetensiya mutaxassisning o‘z faoliyatini baholashi, kamchiliklarni aniqlashi va kasbiy rivojlanish yo‘nalishlarini belgilashida namoyon bo‘ladi.

Mazkur kompetensiyalarni rivojlantirish uchun pedagogik texnologiyalarni quyidagi izchillikda qo‘llash taklif etiladi: nazariy bilimlarni o‘zlashtirish, amaliy vazifalarni bajarish, pedagogik vaziyatlarni modellashtirish, mustaqil faoliyatni tashkil etish, natijalarni tahlil qilish va refleksiv xulosa chiqarish. Bunday ketma-

ketlik talabaning bilimni o‘zlashtirishdan uni amaliy kasbiy faoliyatda qo‘llash darajasiga bosqichma-bosqich o‘tishini ta’minlaydi.

Muammoli ta’lim texnologiyasi orqali talabalar jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarida uchraydigan real pedagogik muammolarni hal etishga yo‘naltiriladi. Masalan, jismoniy tayyorgarligi turlicha bo‘lgan o‘quvchilar bilan ishlash, mashg‘ulot yuklamasini individual belgilash yoki mashq texnikasidagi xatolarni bartaraf etish bo‘yicha vaziyatlar taklif etiladi. Talabalar muammoning sabablarini aniqlaydi, mavjud yechimlarni taqqoslaydi va eng maqbul qarorni metodik jihatdan asoslaydi. Bu jarayon kasbiy fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish va pedagogik moslashuvchanlikni rivojlantiradi.

Loyihaviy ta’lim texnologiyasida talabalar jismoniy tarbiya va sport faoliyatiga oid muayyan muammolarni o‘rganib, ularning amaliy yechimini ishlab chiqadilar. Jumladan, maktab o‘quvchilarining jismoniy faolligini oshirish, sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish, turli yosh guruhlari uchun mashqlar majmuasini ishlab chiqish yoki jismoniy tayyorgarlikni baholash usullarini takomillashtirishga yo‘naltirilgan loyihalar tashkil etilishi mumkin. Bunda talaba muammoni aniqlash, maqsadni belgilash, faoliyat rejasini tuzish, zarur ma’lumotlarni yig‘ish va yakuniy natijani taqdim etish bosqichlarini mustaqil amalga oshiradi.

Mikroo‘qitish texnologiyasi talabaning pedagogik faoliyatini kichik hajmdagi mashg‘ulotlar orqali amaliy sinovdan o‘tkazish imkonini beradi. Talaba ma’lum bir mashqni tushuntiradi, namoyish qiladi, guruh bilan ishlaydi va mashg‘ulotning muayyan qismini boshqaradi. Jarayon davomida uning nutqi, metodik ko‘rsatmalari, harakatlarni namoyish etish aniqligi, vaqtni taqsimlashi va shug‘ullanuvchilar bilan muloqoti tahlil qilinadi. Olingan teskari aloqa asosida talaba keyingi mashg‘ulotlarda o‘z faoliyatini takomillashtiradi.

Raqamli texnologiyalar va videotahlil vositalari talabaning harakat faoliyati va pedagogik faoliyatini kuzatish hamda tahlil qilishga xizmat qiladi. Mashqlarni videoga olish, ularni qayta ko‘rib chiqish, harakat texnikasidagi xatolarni aniqlash va mashg‘ulot natijalarini elektron shaklda qayd etish orqali talabaning tahliliy va raqamli savodxonligi rivojlantiriladi. Bunda raqamli vositalar amaliy mashg‘ulotning o‘rnini bosmaydi, balki uning mazmunini boyituvchi, kuzatish va baholash imkoniyatlarini kengaytiruvchi vosita sifatida qo‘llaniladi.

Shuningdek, pedagogik amaliyot va refleksiv faoliyat kasbiy kompetensiyalarni mustahkamlovchi muhim bosqichlar sifatida qaraladi. Talaba pedagogik amaliyot davomida darsni rejalashtirish, mashg‘ulotni mustaqil tashkil etish, shug‘ullanuvchilarning faoliyatini nazorat qilish va natijalarni baholash imkoniyatiga ega bo‘lishi kerak. Har bir mashg‘ulotdan keyingi refleksiv tahlil esa uning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, yuzaga kelgan muammolarni anglash va keyingi faoliyatini takomillashtirishga yordam beradi.

Kasbiy kompetensiyalarni baholashda faqat nazariy bilimlarni tekshirish bilan cheklanmasdan, talabaning amaliy faoliyati, pedagogik vaziyatlarda qaror qabul qilishi, mashg‘ulotni tashkil etishi, raqamli vositalardan foydalanishi va o‘z faoliyatini

tahlil qilish qobiliyatini ham hisobga olish zarur. Shu asosda boshlang‘ich, o‘rta va yuqori rivojlanish darajalarini belgilash, har bir daraja uchun aniq indikatorlar ishlab chiqish va baholash natijalarini talabaning individual rivojlanish xaritasi bilan bog‘lash maqsadga muvofiq.

NATIJALAR

O‘tkazilgan nazariy-metodik tahlil natijasida bo‘lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni kompleks qo‘llash zarurligi asoslandi. Tahlil jarayonida kasbiy tayyorgarlikning asosiy mazmuni nazariy bilimlarni o‘zlashtirish, amaliy faoliyatni tashkil etish, pedagogik vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish, raqamli vositalardan foydalanish va refleksiv tahlilni amalga oshirish bilan bog‘liqligi aniqlandi.

Tadqiqotning asosiy metodik natijasi sifatida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan pedagogik texnologiyalar tizimi shakllantirildi. Ushbu tizimda muammoli ta’lim talabaning kasbiy fikrlashini va qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishga, loyihaviy ta’lim mustaqil izlanish va ijodiy yondashuvni shakllantirishga, mikroo‘qitish pedagogik faoliyatni amalda sinab ko‘rishga, videotahlil harakat va pedagogik faoliyatni tahlil qilishga, pedagogik amaliyot esa egallangan bilim va ko‘nikmalarni real ta’lim muhitida mustahkamlashga xizmat qilishi asoslandi.

Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish texnologiyalarining mazmuni va kutilayotgan pedagogik natijalari quyidagi jadvalda umumlashtirildi.

1-jadval. Bo‘lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish texnologiyalari

Pedagogik texnologiya	Qo‘llash mazmuni	Rivojlantiriladigan kompetensiyalar	Kutilayotgan pedagogik natija
Muammoli ta’lim	Pedagogik muammolarni aniqlash va yechim ishlab chiqish	Kasbiy fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish	Muammoli vaziyatlarda maqbul yechim topish
Situatsion topshiriqlar	Real pedagogik vaziyatlarni modellashtirish	Diagnostik, metodik va kommunikativ kompetensiyalar	Pedagogik moslashuvchanlikni rivojlantirish
Loyihaviy ta’lim	Jismoniy tarbiya va sportga oid loyihalarni ishlab chiqish	Ijodkorlik, tashabbuskorlik, tadqiqotchilik	Mustaqil kasbiy faoliyat tajribasini shakllantirish
Mikroo‘qitish	Mashg‘ulotning alohida qismini mustaqil tashkil etish	Amaliy-metodik va kommunikativ kompetensiyalar	Pedagogik mahoratni takomillashtirish
Raqamli videotahlil	Mashqlar va pedagogik faoliyatni videotasvir orqali tahlil qilish	Raqamli-axborot va tahliliy kompetensiyalar	Harakat va metodik xatolarni aniqlash

Pedagogik amaliyot	Real ta’lim muhitida mustaqil mashg‘ulot o‘tkazish	Tashkiliy, metodik va amaliy kompetensiya-lar	Kasbiy faoliyatga tayyorgarlikni mus-tahkamlash
Refleksiv faoliyat	O‘z faoliyatini baholash va xulosalar chiqarish	Refleksiv va o‘zini rivojlantirish kompe-tensiyasi	Kasbiy o‘sish yo‘nalishlarini bel-gilash

Manba: muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Jadvaldan ko‘rinadiki, pedagogik texnologiyalarning har biri kasbiy kompetensiyaning muayyan tarkibiy jihatini rivojlantirishga yo‘naltirilgan. Ularni alohida qo‘llash muayyan natijalarni ta’minlashi mumkin, biroq o‘zaro uyg‘unlashtirilgan holda tashkil etilishi kasbiy tayyorgarlikning yaxlitligini ta’minlaydi.

Tahlil asosida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning quyidagi pedagogik ketma-ketligi taklif etildi: nazariy tayyorgarlik, amaliy faoliyat, muammoli va situatsion topshiriqlar, mustaqil pedagogik faoliyat, raqamli tahlil hamda refleksiv takomillashtirish. Mazkur ketma-ketlikda har bir bosqich keyingi bosqich uchun zarur bilim va ko‘nikmalarni shakllantiradi. Masalan, nazariy bilimlar amaliy mashg‘ulotlarda qo‘llanadi, amaliy faoliyat davomida yuzaga kelgan muammolar situatsion topshiriqlar orqali tahlil qilinadi, mikroo‘qitish va pedagogik amaliyotda mustahkamlanadi, videotahlil va refleksiya orqali esa takomillashtiriladi.

Tadqiqot natijasida bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligini baholashda quyidagi mezonlarga e’tibor qaratish lozimligi aniqlandi: nazariy-metodik bilimlarni egallash darajasi, amaliy mashg‘ulotlarni tashkil etish sifati, pedagogik vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish, shug‘ullanuvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, raqamli vositalardan foydalanish va o‘z faoliyatini tahlil qilish qobiliyati.

Shuningdek, pedagogik texnologiyalarni samarali joriy etish uchun oliy ta’lim muassasasida tegishli metodik va tashkiliy sharoitlarni yaratish, amaliy mashg‘ulotlar mazmunini kasbiy faoliyatga yaqinlashtirish, pedagogik amaliyot imkoniyatlarini kengaytirish hamda talabalar uchun muntazam teskari aloqa tizimini yo‘lga qo‘yish zarurligi asoslandi.

MUHOKAMA

Bo‘lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish masalasini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy pedagogik texnologiyalarning samaradorligi ularning yangiligi yoki texnik imkoniyatlari bilan emas, balki talabaning kasbiy faoliyatga tayyorgarligiga ko‘rsatadigan ta’siri bilan belgilanadi. Shu sababli ta’lim jarayonida turli texnologiyalarni maqsadli tanlash, ularning mazmunini jismoniy tarbiya mutaxassisining real kasbiy vazifalari bilan bog‘lash muhim ahamiyatga ega.

Muammoli ta’lim va situatsion topshiriqlarning kasbiy tayyorgarlikdagi ahamiyati, avvalo, talabaning tayyor bilimlarni qo‘llashdan mustaqil pedagogik qaror ishlab chiqish darajasiga o‘tishida namoyon bo‘ladi. Jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarida shug‘ullanuvchilarning jismoniy tayyorgarligi, yoshi, sog‘lig‘i va

harakat imkoniyatlari turlicha bo‘lishi mumkin. Bunday sharoitda mashg‘ulot mazmunini bir xil shaklda tashkil etish har doim ham kutilgan natijani bermaydi. Bo‘lajak mutaxassis esa mavjud vaziyatni tahlil qilishi, mashqlarni tabaqalashtirishi va yuklamalarni individual imkoniyatlarga moslashtirishi lozim. Demak, muammoli va situatsion ta’lim texnologiyalari pedagogik moslashuvchanlikni rivojlantirishning muhim vositasi hisoblanadi.

Loyihaviy ta’limning ahamiyati uning talabani mustaqil izlanish va amaliy natija yaratishga yo‘naltirishida ko‘rinadi. Masalan, maktab o‘quvchilarining jismoniy faolligini oshirishga qaratilgan loyiha ustida ishlayotgan talaba mavjud holatni o‘rganadi, muammoni aniqlaydi, maqsad va vazifalarni belgilaydi, mashqlar majmuasini ishlab chiqadi va uning qo‘llanish imkoniyatlarini asoslaydi. Bunday faoliyat davomida nazariy bilimlar amaliy mazmun kasb etadi, talabaning tadqiqotchilik va tashabbuskorlik qobiliyatlari rivojlanadi.

Mikroo‘qitish va pedagogik amaliyotning o‘zaro bog‘liqligi ham alohida e’tiborga loyiq. Mikroo‘qitish talabaning pedagogik mahoratini kichik hajmdagi mashg‘ulotlarda sinab ko‘rish imkonini bersa, pedagogik amaliyot ushbu ko‘nikmalarni real ta’lim muhitida qo‘llash va mustahkamlashga xizmat qiladi. Bunda talabaning mashg‘ulotni tashkil etish, o‘quvchilar bilan muloqot qilish, mashqlarni tushuntirish va nazorat qilish faoliyati izchil baholab borilishi kerak. Muntazam teskari aloqa esa kasbiy rivojlanish jarayonining uzluksizligini ta’minlaydi.

Raqamli texnologiyalar va videotahlildan foydalanish jismoniy tarbiya ta’limining amaliy xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilishi zarur. Masalan, harakat mashqlarini videoga olish va qayta ko‘rib chiqish orqali talaba mashq texnikasidagi kamchiliklarni aniqlashi, o‘zining namoyish qilish usulini baholashi va metodik ko‘rsatmalarni takomillashtirishi mumkin. Biroq raqamli vositalar bevosita jismoniy mashqlar bajarish va pedagogik muloqot o‘rnini bosa olmaydi. Ular amaliy faoliyatni kuzatish, tahlil qilish va natijalarni qayd etish uchun qo‘shimcha vosita sifatida xizmat qilishi lozim.

Mazkur yondashuv UNESCO tomonidan ilgari surilgan sifatli jismoniy tarbiya tamoyillari bilan hamohangdir. Ushbu hujjatda jismoniy tarbiya ta’limining sifati, o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi, metodik ta’minot va barcha ta’lim oluvchilar uchun maqbul sharoit yaratish masalalari muhim o‘rin egallaydi [9]. Jahon sog‘liqni saqlash tashkilotining jismoniy faollik bo‘yicha tavsiyalari ham jismoniy faollikni yosh va individual xususiyatlarni hisobga olgan holda tashkil etish zarurligini ko‘rsatadi [10]. Bu esa bo‘lajak mutaxassislarning diagnostik va metodik kompetensiyalarini rivojlantirishga bo‘lgan ehtiyojni yanada kuchaytiradi.

Shu bilan birga, taklif etilayotgan pedagogik texnologiyalarni joriy etishda ayrim tashkiliy va metodik muammolarni ham hisobga olish zarur. Jumladan, amaliy mashg‘ulotlar uchun sport jihozlari va raqamli vositalarning yetarli bo‘lmasligi, talabalarning boshlang‘ich tayyorgarlik darajasidagi farqlar, pedagogik amaliyot uchun vaqt va sharoitlarning cheklanganligi jarayon samaradorligiga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Bunday holatlarda mavjud resurslardan oqilona foydalanish, topshiriqlarni

tabaqalashtirish va raqamli vositalarning muqobil shakllarini qo‘llash maqsadga muvofiq.

Muhokama natijalaridan kelib chiqib, kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda asosiy e’tibor texnologiyalar sonini ko‘paytirishga emas, balki ularning o‘zaro uzviyligini ta’minlashga qaratilishi lozim. Nazariy bilim, amaliy faoliyat, mustaqil qaror, tahlil va refleksiya bir-birini to‘ldirgan taqdirdagina bo‘lajak mutaxassisning kasbiy tayyorgarligi yaxlit tizim sifatida shakllanadi. Shu jihatdan maqolada taklif etilgan metodik yondashuv jismoniy tarbiya yo‘nalishida pedagogik texnologiyalarni kasbiy maqsadlar asosida integratsiyalash imkoniyatini ko‘rsatadi.

XULOSA

Bo‘lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish oliy ta’lim jarayonida nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uzviy bog‘lash, ta’lim mazmunini zamonaviy kasbiy talablar asosida takomillashtirish va talabaning mustaqil pedagogik faoliyatini kengaytirishni talab etadi. Jismoniy tarbiya mutaxassisining kasbiy kompetensiyasi sport mashqlarini bajarish texnikasini egallash bilangina belgilanmaydi, balki mashg‘ulotlarni metodik jihatdan to‘g‘ri tashkil etish, jismoniy yuklamalarni me’yorlashtirish, shug‘ullanuvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, pedagogik vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish va o‘z faoliyati natijalarini tahlil qilish qobiliyatlarini ham qamrab oladi.

Tadqiqot davomida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan holda kompleks qo‘llash zarurligi asoslandi. Xususan, muammoli va situatsion ta’lim talabalarning kasbiy fikrlashi va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini, loyihaviy ta’lim ijodkorlik va tadqiqotchilik ko‘nikmalarini, mikroo‘qitish pedagogik mahoratni, raqamli videotahlil tahliliy va axborot kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Pedagogik amaliyot esa egallangan bilim va ko‘nikmalarni real ta’lim sharoitida qo‘llash va mustahkamlash imkonini beradi.

Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda refleksiv faoliyatning uzluksiz tashkil etilishi ham muhim ahamiyatga ega. Talaba o‘z faoliyatini muntazam tahlil qilishi, mavjud kamchiliklarni aniqlashi va keyingi faoliyatini takomillashtirishga yo‘naltirilgan xulosalar chiqarishi orqali kasbiy mustaqillik va o‘zini rivojlantirish ehtiyojini shakllantiradi.

Umumiy xulosa sifatida aytish mumkinki, bo‘lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarini tayyorlashda ta’lim jarayonini “bilimni o‘zlashtirish – amaliyotda qo‘llash – muammoni hal etish – natijani tahlil qilish – faoliyatni takomillashtirish” izchilligida tashkil etish maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv kasbiy kompetensiyalarni yaxlit rivojlantirish bilan birga, mustaqil fikrlaydigan, pedagogik vaziyatlarga moslasha oladigan, zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanadigan va o‘z kasbiy faoliyati uchun mas’uliyatni his qiladigan mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, oliy ta’lim muassasalarida jismoniy tarbiya yo‘nalishi talabalarining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish uchun muammoli va loyihaviy topshiriqlar ulushini oshirish, mikroo‘qitish mashg‘ulotlarini muntazam tashkil etish, videotahlil imkoniyatlaridan foydalanish, pedagogik amaliyotni kasbiy vazifalar bilan boyitish va refleksiv baholash tizimini joriy etish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni. O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. – Toshkent, 2019.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-yanvardagi PF-5924-son Farmoni. O‘zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida. – Toshkent, 2020.
3. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2006.
4. Kerimov F.A. Sport sohasidagi ilmiy tadqiqotlar. – Toshkent: Zar qalam, 2004.
5. Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры. – Москва: Спорт, 2008.
6. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To‘rayev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. – Toshkent: Sano-standart, 2015.
7. Salomov R.S. Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati. – Toshkent: ITA-PRESS, 2015.
8. Холодов Ж.К., Кузнецов В.С. Теория и методика физической культуры и спорта. – Москва: Академия, 2008.
9. UNESCO. Quality Physical Education: Guidelines for Policy-Makers. – Paris: UNESCO, 2015.
10. World Health Organization. WHO Guidelines on Physical Activity and Sedentary Behaviour. – Geneva: World Health Organization, 2020.